

İBADETLERDE KOLAYLIK ANLAYIŞI VE KUR'ÂN'IN İBADETLERİ YAPILABİLİR KILMASI

Ahmet GÜNDÜZ*

Öz

Dinler sosyal hayatın ve beşerin fiziki gücünü hesaba kattığı, müntesiplerince olması gerektiği gibi yaşandığı müddetçe kolay olarak algınırlar. Kolaylaştırmadan ve yaşanılabilir kılmadan kasıt; semâvî bir dinin tabiliğini yani ilk indiği halinin mantığının muhafazasıdır. Zorlaştırma ise; beden fiziksel ve psikolojik gücünün yıpratılması, gündelik hayatın akışının güçleştirilmesidir. Zorlaştırmanın en önemli nedenlerinden biri; ihtiyat mefhumunun ibadetlerin şart ve rükünlerinin önüne geçirilmesi suretiyle alternatif sunmaksızın icra edilmesi ve buna takva isimli bir kisve giydirilmesidir. Bunun bir diğer adı da aşırıcılıktır. Oysa Yüce Allah Kur'ân'da farz kıldığı hiçbir ibadette aşırılığı tercih etmemiş, beşerin gücünün son sınırlarını zorlama gibi bir teşebbüste bulunmamıştır. Bunun yerine hastalık, toplumsal olaylar, çevre vb. hususların ortaya çıkardığı arızî durumlar üzerinden örneklerle çıkış kapısı sunmuştur. Neticede ibadetlerin yaşanmasını kolaylaşmış, bir külfet olmaktan çıkmıştır. Aynı usulü Kur'ân'ın şerhi mahiyetinde olan sünnette de görmek mümkündür. Bu sebeple Kur'ân ve sünnetin bu anlayışı ibadet hayatımız ile emri bi'l-marûf ve nehyi 'ani'l-münker vazifemizde de temel metot olmalıdır. Ancak bu şekilde İslam'ın kolay ve yaşanabilir bir din olduğu anlaşılacak ve kabul görecektir.

Anahtar Kelimeler: Kolaylık, Arızî durumlar, İbadetler, Kur'ân, Meşakkat.

APPROACH OF CONVENIENCE IN PRAYERS AND QURAN'S POWER TO RENDER PRAYERS PRACTICABLE

Abstract

Religions are perceived to be convenient so long as they take social life and the physical strength of a human into consideration and are practiced properly by their followers. What is meant by rendering a religion convenient and practicable is conservation of its natural form, the very first form in which it descended. Rendering a religion inconvenient, on the other hand, is making it wear down the physical and psychological strength of a person and hinder the flow of daily life. One of the most significant reasons behind rendering a religion inconvenient is imposing cautionary concepts by putting them before the obligations and fundamentals of prayers without alternatives under the ruse of piety. Another term for this is extremism. In reality, Allah Almighty has not imposed extremism in any of the prayers he requires as mandatory and has not made any attempts to push the limits of human strength. Instead, he has offered solutions for accidental

Makale gönderim tarihi: 18.07.2017, kabul tarihi: 01.11.2017

Doi: 10.26791/sarkiat.329257

*Dr, Şanlıurfa Diyanet Eğitim Merkezi Md., gunduzahmet63@hotmail.com

situations arising from illness, public incidents, environment, etc. As a result, performing prayers has become convenient and not a burden. The same is applicable to sunnah, which constitutes an addendum to the Quran. Therefore, the approach adopted in the Quran and sunnah should be the fundamental method we apply in our prayers and our duty of following Allah's instructions and avoiding misdeeds. This is the only way by which it can be seen and accepted that Islam is a convenient and practicable religion.

Keywords: Convenience, Accidental Situations, Prayers, Quran, Difficulty.

1. Giriş

Gayemiz kesinlikle ibadetleri basite indirgemek değildir. Ancak şu bir hakikattir ki çok sevap kazanmanın veya iyi bir Müslüman olmanın yolu ibadetleri zorlaştırarak yaşamak değildir. İslâm'ın temel kaynaklarından olan Kur'ân'ın ibadetler için kolaylaştırıcı ve çözüm sunan bir kitap olması, İslâm'ın yaşanabilir olmasını sağlayan en önemli hususlardan biridir. Bu maksadı hadislerde yapılan uyarılarda da görmek mümkündür. Örneğin Allah Resûlü'nün şu sözü dinde itidalin önemini açıkça ifade etmektedir: “Dinde aşırı davranmaktan sakınınız. Muhakkak ki sizden öncekiler aşırılıkları sebebiyle helak oldular.” İslâm'ı yaşamada itidalli olmanın ehemmiyetinin farkına varan Buharî el-Câmiu's-Sahîh'inde “Mâ Yukrahu Min Teşdî'i-İbâdeti” (İbadetleri Zorlaştırmanın Mekruhiyeti) şeklinde “Teheccüd” bahsinin altında bir bâb açmıştır. Allah, kullarının usanincaya kadar ibadet etmelerini istemediği gibi, gücü kaldığı halde ibadete ara verenin sevabını da eksiltmez. Kaldı ki kulun uzun ve bıktıran bir ibadetin akabinde usanmış bir halet-i ruhiye içindeyken münacatta bulunması da doğru görülmemiştir. Böylesi bir psikoloji ile yapılan ibadetin ve duanın Allah katında makbul olması pek de mümkün değildir.

Temelde yaşanması mümkün olan İslam'ın, insanlar tarafından zorlaştırılmasının altında yatan sebepleri şöyle özetlemek mümkündür:

1. Mütediyyin ve muhafazakâr olmak ibadetleri olabildiğince güçleştirerek yaşamaktır, zira “En faziletli ibadet en zor yapılan ibadettir.” şeklindeki bir düşüncesinin varlığı.
2. İhtiyat kaygısının olabildiğince ön plana çıkarılması.
3. Taviz tavizi doğurur düşüncesi.
4. Kendine güvenerek farz ve sünnetlerin sınırlarını aşmak suretiyle daha fazlasını, daha iyisinin yapabileceği kanaatinin taşınması.
5. Hz. Peygamber'in ve sahâbenin beşer olduklarının unutulması.

Bu düşüncelerden biri veya bir kaç ile hareket eden kimse kendisi gibi hareket etmeyenleri zamanla yadırgayacaktır, bu kaçınılmaz bir sonudur. Emri bil'l-marûf ve nehy-i 'ani'l-münker ile mükellef olan Müslümanın bu vazifesinde çoğu zaman başarısız olmasının temel sebeplerinden biri de budur. Zorluk içeren şeyler, içerdikleri zorluklar nispetinde ihmale uğrama ihtimali en fazla olan şeylerdir. Bir amel basit ve hafif oldukça yapılma imkânı ve ihtimali fazla olur. Çünkü insanın fitratı edası kolay olan amelleri işlemeye deha meyyaldir.

Kur'ân ve sünnet çerçevesindeki bir İslam'ın kolay bir din olduğunu iyice kavramak ve neyin takva olduğunu etraflıca anlamak için azimetle ilgili bir kısım hususların izah edilmesi gerekmektedir.

1.1. Azimet ve Ruhsat Dengesinde Evleviyet Anlayışı

Azîmet kelimesi; lügat olarak “عزم” (a-z-m) masdarından türemiştir. Kişinin kesin olarak niyetlendiği şey, bir şeyi yapmaya gayret etmesi, çabalaması; kesin irade, kararlılık ve sabır göstermesi manasındadır. “وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا” ayetinde عَزْمٌ “Azm” kesin irade ve sabır anlamındadır. Fıkıh Usulcülerine göre ise arızî durumlara bakılmaksızın mükellef kılınan hususlardır. Bunun karşıtı olan “Ruhsat” kelimesi de mastar bir kelimedir. Lügatte kolaylaştırmak, sehl kılmak demektir. İstilahî olarak ise: Bir şeyin yapılmasının yasak oluşuna delilin varlığına rağmen, İslam hukukunun kabul ettiği geçerli bir mazeret sebebiyle yapılmasına müsaade edilen şeylerdir. Kuldan beklenen şey; aksi bir durum veya bir engel bulunmaması halinde mükellef kılındığı şeyi olduğu gibi yerine getirmesi, uygulamasıdır. Bazı âlimlere göre normal şartlar Allah'ın koyduğu asli hükümler için bir sebep olarak değerlendirildiği için azîmeti vad'î hükümler içerisinde değerlendirmişlerdir. Teklifi hükümlerden mi yoksa vad'î hükümlerden mi sayılacağı ihtilafı esas ile ilgili bir ihtilaf olmayıp, fikhî hükümlere farklı yönlerden bakma meselesiyle ilgilidir. Bu sebeple kimi âlimler sadece ruhsat imkânı bulunan hükümleri azîmet sayarken, kimisi ise ruhsat alternatifini bulunsun veya bulunmasın bütün şerî hükümleri azîmet olarak kabul etmiştir.

Avâm bazen bildik, bilmedik bir şekilde birilerini yersiz olarak överken, birlerini de kınayabilmektedir. Oysa her ortamda azimetle amel etmek takva mıdır? Veya Ruhsatla amel etmek ibadeti hafife almak mıdır? Bu soruların doğru cevabı son derece önemlidir. Her zaman için azimetle hareket edilmesi gerektiğini söyleyenler şu delilleri öne sürmektedirler:

1. Allah Resûlü'nün (s.a.v): “İnsanlardan bir şey istememek konusunda bana beyât edin.” sözünü birçok kimse genelleyip hiçbir konuda hiç kimseden bir şey almamak olarak anlamış ve bunu bu şekilde hayatına yansıtmıştır. Öyle ki bineğinin üzerindeyken kırbacı elinden düşüp de kendisine verilmesi için herhangi birinden yardım istemeyen bile çıkmıştır.
2. Hz. Peygamber vefatından kısa bir süre önce Suriye'ye gönderilmek üzere bir ordu oluşturdu ve Üsâme b. Zeyd'i ordunun başına geçirdi. Hz. Peygamber vefat edince bazıları Hz. Ebû Bekir'den bu orduyu göndermeyip savaş açanlara karşı savaşta kullanmak üzere yanında tutmasını isteyince: “Medine'de hiç kimse kalmasa ve köpekler kadınların halhalleriyle oynasa, yine de Allah Resûlü'nün (s.a.v) sevk ettiği bir orduyu alıkoymam.” demiştir. Ancak Üsâme'den sadece Hz. Ömer'i kendisine yardımcı olarak bırakması için ricada bulunmuştur.
3. Sahabeden bazıları Tebük Savaşı'na katılmamış. Bunlar gelip de mazeret veya bir özür beyan etme yoluna başvurmamışlardı. Ancak Allah'ın kapısından sığınacak başka bir iltica makamı olmadığını bildikleri için tövbe etmişlerdi. Yüce Allah da tövbelerini kabul etmiş ve onları sadık, doğru kimselerden saymıştı. İşte bu kimselerin herhangi bir özür veya mazeret beyan etme yerine tövbe yoluna başvurmaları azimet olarak kabul edilmektedir.

4. Hz. Ebû Bekir'in mürtedlerle savaşmasının en önemli sebeplerinden biri bunların zekâtı vermek istemeyişleridir. Bir müddet bu kimselerden zekât alınmaması kendisine teklif edilse de; Hz. Ebû Bekir bunu kabul etmemiş, zekât ile namazın arasını ayıranlarla mutlaka savaşacağını söylemesi de azimete örnek sayılmıştır.

Azimet ve Ruhsat söz konusu olduğunda ruhsatı tercih edenler ise, ruhsatın illetinin mazinnetini (illetin yer aldığı zaman veya durumu) illetin yerine koymaktadırlar. Örneğin; seferde oruç bozulabilir çünkü sefer bir meşakkattir. İşte bu düşüncede olanlar meşakkat olsun veya olmasın, illet olan bu meşakkatin yaşanma ihtimali olan seferi oruç bozma için bir ruhsat olarak görmektedirler. Ancak oruç bozmayı asli sebebe, yani meşakkate bağlayanlar seferde meşakkat olmayınca oruç tutmayı evla görmüşlerdir. Zira illet olmayınca hükmün azimeti ne ise ona rücu edilir.

Azimetle mi ruhsatla mı amel etme hususunda hangisinin evla olduğu konusu icthadî bir mesele olup, bu müctehidin bakış açısına göre değişmektedir. Öyle ki kimi zaman bazı mevzularda ikisini eşit seviyede gören de olmuştur. Örneğin; İbn Hanbel mestler üzerine meshin caiz olduğu dönemde ayakların yıkanmasını bu ruhsat ile eşit seviyede görmüştür. Bu konuda şöyle dediği nakledilmiştir: “Mesh ve yıkamanın her ikisi de caizdir. Hangisinin daha üstün olduğu noktasında kalbimde oluşan bir kanaat yoktur.” demektedir.

eş-Şâtibî azimet ve ruhsattan hangisiyle amel etmenin daha uygun olacağına deliller ışığında uzun değerlendirmeler yapmakta ve bunun yerine göre değişebileceğini söylemektedir. Özellikle ibadetler hususunda azimetin icra edilebildiği yerde azimetle, ruhsatın olduğu yerde ruhsat ile amel etmek itaatin izharı için en makul olan yoldur. Ruhsatın kullanılabilmesi için azimete tutunmak veya başka bir deyişle bunda ısrar etmek vebaldir. Zira bu tavır Allah'ın tanımış olduğu bir kolaylığı red etmektir. Aşağıdaki rivayetler, azimetin bazen ruhsatları uygulamakla gerçekleştiğini göstermektedir:

1. Allah Resûlü (s.a.v) “Mekke'nin fethi için Ramazan ayında yola çıktığında oruçlu idi. Kurâ'el-Gamîm denilen yere varana kadar oruç tuttu. Buraya geldiğinde bir bardak su istedi ve insanların göreceği şekilde havaya kaldırıp içti. Sonra bir kısım insanların oruç tutmaya devam ettiği kendisine söylenince; ‘Onlar asi kimselerdir, asi kimselerdir.’ buyurdu.”

2. Abdullah b. Ömer'e biri gelir ve der ki: “Ben sefer halinde de oruç tutabilecek bir güçteyim. Bu sözler karşısında İbn Ömer Allah Resûlü'nün (s.a.v) şu emrini bu şahsa hatırlatır: “Kim Allah'ın verdiği ruhsatı reddederse ona Arafat dağı kadar vebal vardır.”

3. Allah Resûlü (s.a.v): “Allah azimetlerinin uygulanması gibi, ruhsatlarının da uygulanmasını sever.” buyurmuştur.

Ruhsatın olduğu mevzuda kişi azimet ile amel edeceğim diye sıkıntıya girmemelidir. Azimetin gerekli olduğu yerde ruhsata sarılmak suretiyle de bir rehavet ve lakaytlığa da düşmemelidir. İster dinî, isterse beşerî hukuk olsun hepsinin temelde gerçekleştirmek istediği bazı hedefleri ve gayeleri vardır. Bunlardan en önemlilerinden biri insanlara yarar sağlama ve zararı engellemedir. Bu çerçevede İslam'ın benimsediği hususlardan biri kolaylaştırma prensibidir.

Kolaylık prensibini; Allah'ın rahmetinin beşerin fitratı ve acziyeti ile bir intibak sağlamasıdır. Bu durum kanun koyucu ile mükellef arasındaki itaat ilişkisinin hiç kopmamasını sağlayan bir husustur. Kolaylaştırma prensibini İslam hukukunun olmazsa olmazlarından. Bu hususu ehli-sünnet mezhepleri ilk günden itibaren gayesini aşmayacak şekilde büyük bir titizlikle uygulamış ve gözetmişlerdir.

1.2. İslâm'ın Yaşanabilirliğinin Hukuktaki Yansıması

İslâm'ı yaşanabilir kılma çabası fetva makamının da görevidir. Fakih nasta bir dayanak buldukça insanların amellerinin olabildiğince geçerli ve makbul olduğuna dair fetva verme gayreti taşınmalıdır. Bu amaçla ibadet ve diğer sahaların tümünde Kur'ân ve Sünnet temelli bir fikhin olması için şu hususları görmezden gelmek mümkün değildir:

1. Mezhep taassubu, başka bir deyişle mezhep taassubundan uzak durmak,
2. Ruhsatları işletebilmek,
3. Yer ve zamanın değişmesiyle bir kısım icthadî fetvanın değişebileceğini kabul etmek,
4. Zaruri ve hafifletici unsurları dikkate almak,
5. Şâr'i'in maksatlarını dikkate alarak fetva verilmesi gerektiğini içine sindirmek.

Dinin genel karakterine ve maksadına vakıf olan İslam hukukçuları İslam'ın yaşanabilir bir din olduğunu gayet iyi bilirler. Bu sebeple mükellefiyet ile beraber oluşabilecek tekellüfleri ve külfetleri en aza indirmek için olanca gayretlerini sarf etmişlerdir. Bu gayeyi taşıdıkları için beşeri ve sosyal bütün faktörleri dikkate alarak hareket etmişler, belirledikleri küllî kaidelerde nasların bu özelliğini göz önüne almışlardır. Böylece yeni ve basit bir dini kaide yığını oluşturmaktan ziyade firî ve tabî olan İslam'ın hayatın bir parçası olduğunu, hayatın her yerine çok rahat bir şekilde nüfuz edebileceğini göstermişlerdir. Bu amaçla özür, hârec, zarûret, umum-u belvâ, afv ve te'âmül vb. unsurlar dikkate alınarak kolaylaştırma yoluna gidilmiştir. Bu hususta en güzel örneklerden biri de İstihsân, Istıslâh ve Örf delilleridir. Şahıs ve umum açısından umum-u belvâ olan hususlarda Kıyas'ı bırakıp müsamaha ve ruhsat ile hareket etmek, insanlar için kolay olanı dikkate almak İstihsân'dır. Nasların kapsamında olmamakla birlikte Kıyas yoluyla nastaki bir hükme istinaden çözümü olmayan fikhî bir mevzuda İslam'ın genel ilkelerine göre hüküm vermek Istıslâh'dır. Örf ve adet ise: Toplumca kabul görmüş ve selim akıllarca benimsenmiş hususlardır. Hepsinin ortak paydası kolaylaştırma ve beşeri hayatın cârî halini dikkate almaktır.

İslam bütünüyle yaşanabilecek bir dindir. Zira zarûrî unsurları, arızî durumları ve meşakkati da hesaba katmıştır. Adından anlaşılacağı gibi ârizî durumlar sonradan arız olan şeylerdir. Onun için "Arızî sıfatlarda asıl olan, yok olduğudur." Ancak bu durum insanın hayatında ilelebet arızî bir durum hâsıl olamayacağı anlamına gelmez. Arızî durumlar bu hayatın vakıasıdır ve son derece tabii bir durumdur. İslam hukuku bu gerçeği yadsımadığı, olduğu gibi kabul ettiği için "Mâni (engelleme) ile muktezi (iş gerektiren) çakışır, mani takdim edilir." prensibini benimsemiştir. Arızî durumların her an sona ermesi söz konusu olabilmektedir. "Bir özür için caiz olan şey, ol özrün zevali ile batıl olur." , bir

başka ifadeyle “Mani zail olunca memnu avdet eder.” . Ancak: “Bir vakitte sabit olan şeyi izale edecek bir şey olmadıkça bekası ile hükmolunur.” , zira “Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır. ”

Meşakkatler küllî kaidelerin ana konularındandır. Bu sebeple maksadı aşmayacak şekilde bunlara temas etmekte fayda vardır. “Meşakkat teysîri celb eder.” . Yani; zorluk, güçlük, sıkıntı kolaylık sebebidir. Burada bahsi geçen zorluk emr olunan şeyin zorluğundan ziyade, mükellefin yaşadığı zorluklardır. Bu sebeple “Bir iş dîk (zor) olduk da müttesi’ olur.” . Bir başka deyişle bir hususta darlık, meşakkat ortaya çıkarsa kendiliğinden genişlik olur, genişlik sağlanır. “Bir işin başlangıcında tecvîz edilmeyen bazı şeyler devamında göz ardı edilir.” Örneğin: Bir kişi savaşın başlangıcında savaşa kör, müzmin olarak katılsa kendisine ganimetten pay verilmez. Ancak savaş esnasında bunlardan birine veya bir kaçına maruz kalırsa paya dâhil edilir. “Bir işin devamında göz ardı edilmeyen bazı şeylere de başlangıçta tecvîz edilir.” Hac farızasına başlayan kişinin Arafat öncesi yapacağı cinsel ilişkinin haccını ifsâd etmesi; ancak ihramdan çıktıktan sonra bunu yapmasında bir sakınca olmayışı böylesi bir durumdur. Her hususta “Ehven-i şerreyn tercih olunur.” ve “Hacet, umûmî olsun, husûsî olsun; zaruret menzilesine tenzil olunur. ”.

Meşakkat veya meşakkat ile ortaya çıkan hususlar ne kadar ve nasıl izale edilmelidir? Sorusu bu konuda ele alınması gereken diğer bir konudur. Dengeyi, adaleti, insanın ve toplumun maslahatını göz önüne alan fıkıh, bu hususu da kaidelere bağlamaktadır. Buna göre: “Zaruretler, memnu olan şeyleri mubah kılar.” . Ancak: “Zaruret sebebiyle mubah kılınan şey zaruret miktarınca mubah kılınır.” ve “Zarar bi kaderi’l-imbân def olunur. ” Zaruret sebebiyle yasaklılığı kalkan şeyin bu durumu sadece meşakkatin bulunduğu ortam ya da kişi içindir; yoksa o şeyi tümünden serbest hale getirmez, helal kılmaz. Bu husus asla unutulmaması gereken bir konudur.

Zamanın getirdikleri ile ortamların ve şartların değiştiği hakikatine istinaden zaruretler, meşakkatler, zararlar ve maslahatlar da değişebilmektedir. Bundan dolayı: “Ezmânın teğayyürü ile ahkâmın teğayyürü inkâr olunamaz. ”. Ancak İslam hukukunun icrasını tamamen popülist bir yaklaşıma bağlamak, buna göre hareket etmek mümkün değildir. Örneğin; katilin ve devlete karşı gelen asilerin öldürülmemesi ve had cezası uygulanan kişinin acı çekmemesi düşünülemez. Sırf acı çekeceği için popülist bir yaklaşımla bu cezalardan vazgeçilemez. Aksi takdirde ceza, uygulanan kişi ve toplum için bir caydırıcılık arz etmez. Örneğin had cezası uygulanmadan önce birine narkoz verilse veya lokal anestezi yapılsa bu ceza pek bir anlam ifade etmez. Bu konuda temel kâide “Def-i mefâsid celb-i menâf’i’den evlâdır.”. Çünkü bu cezalardan her hangi birini hak etmiş olan biri için tıbbî bir kolaylığa başvurmak toplumu çökertecek olan bu cezanın sebeplerinin artışına da kolaylık sağlamak demektir.

2. İbadetleri Kolaylaştırma ve Yaşanabilir Kılmanın Mesnedi

2.1. Tabii Neden

Zamanın değişmesi söz konusu değildir. Zira güneş ve ay endeksli olan zamanın bir yıllık periyodu diğer yıllar için de geçerlidir. Buna karşılık genel olarak bu zaman zarfı içerisinde koşulları değiştiren veya kendini farklı koşullara maruz kılan insanın bizzat kendisidir. Bu süreç içerisinde insanın hayatında yer tutması

gereken başlıca şeyler; hayatını idame ettirmesi ve inanç dünyasının gereklerini yerine getirmesidir. Bu sebeple ibadetler hususunda Kur'ân ve Sünnet'in dışına çıkmak, çoğu zaman mükellefiyetin dışına çıkmaya ve de tekellüfe neden olur. Meşakkat (zorlama icraat) ise zamanla bidat ve bıkkınlığa kapı aralar. Bir takım ibadetler ile mükellef olduğumuz hakikati var olmakla birlikte, tekellüf ile icara etmeye çalışacağımız ibadetlerin bizleri cennete koymayacağı, koymaya yetmeyeceği de bir hakikattir. Kaldı ki bunca nimet karşısında hiç kimsenin amelinin cennete girdirmeye yetmeyeceğini ibadetlere düşkün olan bizzat Allah Resûlü (s.a.v) haber vermiştir.

Kolaylaştırma birilerini kazanma adına yapılan basitleştirme veya sosyal baskıların arzularına göre fetva verme değildir. Bilakis Kur'ân ve Sünnetin tabîî halinin gereklerini yerine getirme olduğu için bidat olmayıp, son derece meşru bir şeydir. Kur'ân ve sünnet müjdeleme ve yaşanabilir kılma düsturunu içerdiği prensiplerin hepsinde temel ve tabîî bir kaide olarak benimsemektedir. Allah Resûlü'nün (s.a.v) yatsı namazında Bakara veya Nisâ Sûresi'ni okumak suretiyle namazı uzatan, böylece şikâyetçi olunan S'ad b. Muâz'a sitem edip: "Bozguncu musun? Bozguncu musun? Bozguncu musun? 'Alâ, Leyl, Şems Sûreleri'nden okusaydın ya! Zira arkanda namaz kılanlar içerisinde ihtiyar, zayıf ve ihtiyaç sahibi kimseler vardır." demesi, Allah Resûlü'nün (s.a.v) hayatın tabîî akışına son derece uyumlu ve isabetli bir karar verdiğini göstermektedir.

2.2. Kur'ân ve Kolaylık Prensibi

Mükellefiyet arz eden hususlarda yüsrün (kolaylık) nihayeti mağfiredir. Allah'ın ahirette er-Rahîm sıfatı ile tecelli edecek olan mağfiredini kulun biraz da hak etmesi gerekmektedir. Özele dayanan bir kolaylığı arzulayanlar, özelde bütün vesilelere sarılmalı ve elinden gelen gayreti göstermelidir. Bu ise acziyeti içerisinde elinden geleni yapması ve Allah'a iltica etmesiyle mümkündür. Kur'ân bu hususu birkaç yerde açıkça dile getirmektedir: "Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa; Allah ona işinde kolaylık verir, bir çıkış yolu ihsan eder, beklemediği yerden onu rızıklandırır; onun kötülüklerini örter ve mükâfatını artırır." , "Elinde bulunandan vereni, Allah'a karşı gelmekten sakınanı ve en güzel söz olan Allah'ın birliğini doğrulayanı Biz en kolay olana ("yüsrâ"ya) kolayca iletiriz" . "İnanıp yararlı iş işleyene mükâfat olarak güzel şeyler vardır, ona buyurduğumuzda kolay olanı söyleriz." . İtaat etmeyen için kulluk vazifeleri ve teşri olunan hukukun bir anlamı olmadığı gibi, bunlar içerisinde sunulan kolaylıkların da bir önemi yoktur.

2.2.1. Tedriciliği İle Sağlanan Kolaylık

Kur'ân'ın nüzûlü yaklaşık olarak 23 yıl sürmüştür. Bu buluş yaşına ermiş bir kimsenin Kur'ân'ı, haliyle de ilahî emirleri benimsemesi için son derece yeterli bir süredir. Zira nâzil olan vahiyle 14-15 yaşında tanışmaya başlayan bir Mekkeli veya herhangi bir kimse bu süre sonunda 37-38 yaşına gelmiş olacaktır. Ortalama 65-70 yıl yaşan bir nesil için bu kemale ermenin tam ortanca yaşlarıdır. Bundan sonra bedeni ve zihni anlamda bir duraksama ve gerilemenin meydana geldiği bir vakıdır. Diğer yandan bu süre; ilk andan itibaren Kur'ân'ı, haliyle de İslam'ı ve mükellef kıldıkları şeyleri benimseyen kimsenin bu sürece uyum sağlaması, kavraması ve bunu hayatına yansıtmaya çalışması için de yeterli bir süredir.

Kur'ân' 23 yıllık vahiy sürecinde ibadetler konusunda bir takım sorumluluklar getirirken çoğu zaman sorumluluğun üst perdesinden muhataplarına hitap etmemiştir. Bu konuda istisnai bazı hususlar vardır; ancak sonrasında revizeye gitmiştir. Örneğin ilk zamanlarda gecenin bir kısmının ihyası zorunlu iken, sonradan insanların acizliği dikkate alınarak bu zorunluluk yine ayetle kaldırılmıştır: İlk etapta: “Ey Örtünüp Bürünen Peygamber! Gecenin yarısında, istersen biraz sonra, istersen biraz önce bir müddet için kalk ve ağır ağır Kuran oku.” diyen Yüce Allah, bir müddet sonra şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz Rabbin, Sen'in ve beraberinde bulunanlardan bir topluluğun gecenin üçte ikisinden biraz az, yarısı ve üçte biri kadar vakit içinde kalktığını bilir. Gece ve gündüzü Allah ölçer; sizin bu vakitleri takdir edemeyeceğinizi bildiğinden tövbenizi kabul etmiştir. Artık, Kuran'dan kolayınıza geleni okuyun; Allah, içinizden, hasta olanları, Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacak olan kimseleri ve Allah yolunda savaşıacak olanları şüphesiz bilir. Kuran'dan kolayınıza geleni okuyun.” . Yüce Allah toplumların fertlerden ibaret olmadığını; alışkanlıkların birey üzerinde yarattığı bir takım tesirler ile birlikte toplumun yaratacağı mahalli baskıyı da gayet iyi bilmekteydi. Bütün bunlara merhameti, adaleti ve dengeyi gözetmesi de ilave edilince Kur'ân'ın peyder pey inmiş olması büyük bir kolaylığın varlığını zahir kılmaktadır. İşte bundan dolayı ilk Müslümanlar mevcut olan ibadetlerin hepsiyle bir anda mükellef olmamıştır. Nitekim beş vakit namaz ibadeti hicretten bir buçuk yıl önce miraç gecesinde; hicretten iki yıl sonra oruç, daha sonra da zekât farz kılınmıştır. Hicretin dokuzuncu yılında ise Hac ibadeti farz kılınmıştır. Görünen odur ki; Müslümanların bugünkü manada ibadetler ile mükellefiyetleri İslam'ın gelişinden yaklaşık on bir yıl sonra tamamlanmıştır. Yani Kur'ân iner inmez muhataplarını aynı anda bütün ibadetler ile yükümlü kılmamış, bunu zamana yaymıştır. Bu durum ibadetlerin öğrenilebilmesi açısından önemli bir husus olduğu kadar, kabullenilmesi ve benimsenmesi açısından da son derece önemli bir ayrıntıdır.

2.2.2. Kolaylık Ve Zorluk Dengesi

Yüsr (يسر) kelimesi Arapçada mastar olarak kullanılan bir kelime olup, kolay, kolaylık anlamındadır. Kur'an-ı Kerim'de müştaklarıyla berber toplamda kırktan defadan fazla zikredilmektedir. Bunun zıt anlamı olan “عسر” (zor/zorluk) kelimesi de mastar bir kelime olup , iştikaklarıyla birlikte toplamda on iki defa geçmektedir.

İslam'ın şartları kapsamındaki ibadetlerde hiçbir zorluk yoktur gibi bir iddia asılsız ve mesnetsiz bir iddiadan ibarettir. Sorumluluklar az veya çok mutlaka bir zorluk içerirler. Bunu bertaraf etmenin yolu; ibadetlerin itaatin göstergesi olduğu, bir takım maslahatlar içerdiği ve meşakkat durumlarında kolaylaştırılmasının mümkün olduğu düşüncesinin benimsenmesiyle mümkündür. Yoksa din tamamen bir külfet olarak telakki edilir. Mabûd ile ülfet bağı yerine, külfet olarak algılanan vazifelerin sosyal hayatta pratiğe dökülmesi zordur. Nefsi terbiye etmek, takva adına bir takım ibadetler ihdas etmek ve bunları rutin haline getirmek de son derece yanlış bir durumdur. İsrailoğulları bu hataya düştükleri için zorluk yanı ağır basan ilahi kuralların vad' edilmesiyile karşı karşıya kalmışlardır. Buna Kur'ân'ın hatırlattığı şu örneği vermek mümkündür: “Tevrat'ın indirilmesinden önce İsrail'in kendisine haram ettiğinden başka bütün yiyecekler İsrailoğullarına helal idi. De ki: ‘Doğru sözlü iseniz Tevrat'ı getirip okuyun’. Bundan sonra

Allah'a karşı kim yalan isnat ederse, işte onlar zalimlerdir.” “Yahudilere tırnaklı her hayvanı haram kıldık. Onlara sığır ve davarın sırt, bağırsak ve kemik yağları hariç, iç yağlarını da haram kıldık. Aşırı gitmelerinden ötürü onları bu şekilde cezalandırdık. Biz şüphesiz doğru sözlüyüz.” Kendisini Allah'a karşı müstağni kabul edenler de zor olana maruz kalacaklardır.

Muttakilerin müjdelenmesi ve tefekkür edilip öğüt alınması için Kur'ân'ın bizzat kendisi kolay kılınmıştır. Bununla birlikte; İnsanın kaldırabileceği yük, nisyan ile malül oluşu, hata yapabileceği, yaşayacağı zorluklar, insanın zayıflığı, güçlülere karşı direnci hep hesap edilmiştir. Ayrıca sırf kolaylık olsun ve yararlı amel işleyenler mükâfatlandırılınsın diye Kur'ân hafifletme yoluna başvurmuş ve bir takım kolaylıklar sunmuştur. Bu konuda ilgili ayetler tetkik edildiğinde bunların tamamında Allah'ın merhametinin öne çıktığını, böylece zorluk-kolaylık dengesinin gözetildiği anlaşılmaktadır.

Dini hükümlerin sorumluluk getirmeyecek düzeyde tamamen kolay olması beklenmemelidir. Bu temelde sorumluluk bilinci oluşturmaz, sorumluluk bilinci oluşturmayan kuralların veya prensiplerin uygulanması ise ancak birkaç sebeple mümkündür: Heves gidermek, yeni bir şey denemek, farklı görünmek ve araç edinmek. Fakat bunların hiç biri itaat anlamı taşımamaktadır ve dinin kaidelerine bir prensip, bir kural veya imtihan mantığıyla bakma nazarı oluşturmaz.

Kur'ân “Beyne'l-Havfi ve'r-Recâ” düsturunu muhafaza edecek hükümler cümlesini içermektedir. Havf zorluklara katlanmaya, külfetlere takat nispetinde göğüs germeye teşvik ederken; Recâ rahmet-i ilahiye bel bağlayarak bütün noksanlıklara rağmen indi ilahide necât ümitlerini yeşertmektedir.

2.3. Sünnet'in Tutumu

İslam hukukuna göre Şâri' olan taraflardan biri de Hz. Peygamber'dir. O'na bu sıfatı kazandıran şey; Allah'ın O'na bir kitap göndermesi ve O'nu elçi kılışdır. Bu elçisine yüklediği misyon Kur'ân'da şu şekilde ifade etmektedir:

1. “Sana insanlara gönderileni açıklayasın diye Kuran'ı indirdik. Belki düşünürler.”
3. “Biz Sen'i ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”
4. “Biz Sen'i sadece müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik.”
5. “Ey İman Edenler! And olsun ki, içinizden size, sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, inananlara şefkatli ve merhametli bir peygamber gelmiştir.”
6. “Bilin ki, içinizde Allah'ın Peygamberi bulunmaktadır. Eğer o, birçok işlerde size uymuş olsaydı şüphesiz kötü duruma düşerdiniz; ama Allah size imanı sevdirmiş, onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârcılığı, yoldan çıkmayı ve başkaldırmayı size iğrenç göstermiştir. İşte böyle olanlar, Allah katından bir lütuf ve nimet sayesinde doğru yolda bulunanlardır. Allah bilendir, Hâkim'dir.”

Sadece bu hususları dikkatte alarak bile sünnetin ibadetlere yaklaşımını temellendirmek mümkündür. Şöyle ki: Kur'ân'ı açıklamakla mükellef olan peygamberin bunu olabildiğince basit ve yaşanılabilir bir şekilde izah etmesi de mükellefiyetleri arsındadır. Zira karmaşık izahlar ve aşırı teferruatlar amacına

ulaşmayacaktır. Yüce Allah bu sıfatları ona vermek suretiyle O'nu külfetleri artıran değil, bilakis azaltan biri kılmıştır. Âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olması Hz. Peygamber tarafından da bir ilke olarak benimsenmiştir. Hâkim b. Hazen el-Külefî diyor ki: “Peygamber (sav)’e elçi olarak geldim onunla beraber cuma namazı kıldım; Resûlüllah (s.a.v) bir değneğe veya yaya dayanarak ayağa kalktı, Allah’a hamd ve sena eyledi, sonrasında şöyle dedi: ‘Ey insanlar siz emir olduğunuzun hepsini eksiksiz olarak yapamazsınız ve buna güç yetiremezsiniz; fakat dosdoğru olunuz ve müjdeleyiniz.’” Resûlüllah (s.a.v) bu amaç ve şuur çerçevesinde şöyle yapmıştır:

1. “İki şey arasında muhayyer bırakıldığında, günah olmamak şartıyla daima en kolay olanı seçerdi, günah ise insanlar içerisinde o işten en uzak duranı kendisi olurdu.”

2. İbadetlerin topluca icra edilenlerinde işi icra ettiren veya insanlara öncülük eden kimseleri uyarmış, bu kimselerin topluluk içerisinde yaşlı, rahatsız olan vb. mazereti olanları gözetmesini istemiştir. Aksi bir şekilde davrananları da kınamıştır.

3. Ümmetini bir şeylere teşvik ederken o şeyin haklarında farz kılınmasından kaygı duymuş, bunu dikkate alacak şekilde teşvikte bulunmuştur. Bu kaygısını her namaz öncesi misvak kullanma konusunda olduğu gibi bazen açıktan dile getirmiştir.

4. Müslümanlara farz veya vacip kılınmamış bir mevzuda teferruatı gün yüzüne çıkaracak, böylece uygulanmasını zorlaştıracak soruları hoş karşılamamıştır. Bu hususta şöyle demiştir: “Müslümanların en fazla vebal taşıyanı haram olmayan bir şeyin durumunu sorup da, bu sorusu sebebiyle o şeyin haram kılındığı kimsedir.” İhramdan çıkma konusunda kendisine sorulan sorularda olduğu gibi o konuda kati bir ayet yoksa olabildiğince en kolay yolu göstermiştir.

5. Allah Resûlü (s.a.v) içtihadında isabetli olan hâkim için iki, hata eden için bir sevap olduğunu beyan etmiştir. Bu durum dini naslardan anlama, bunu halka anlatma ve bu çerçevede insanların sorularına cevap verme konumunda olan âlimler için de bir kolaylıktır. Zira dini bir mevzuda halkı bilinçlendirme ve fetva verme konusu görüldüğü kadar basit bir husus değildir. Hata yapma ve bundan dolayı da vebal alma kaygısı âlimlerin temel kaygılarından biridir. Bu mevzuya bir kolaylık getirilmemiş olsaydı fetva verme cesareti de azalardı.

İnsanın dini sorumluluğu ibadetlerden ibaret değildir. Sahip olduğu azalar ile sosyal münasebette bulunduğu aile ve diğer fertlere ilişkin mükellefiyetleri de vardır. Bunların hepsi imkân dâhilinde eşit bir sorumluk bilinci içerisinde yerine getirmelidir. Bu amaçla Kur’ân: “Allah’ın sana verdiği şeylerde, ahiret yurdunu gözet, dünyadaki payını da unutma” buyurmaktadır. Sahabeden bu ayrıntıyı gözden kaçıranlar Allah Resûlü (s.a.v) tarafından uyarılmış ve itidale davet edilmiştir. Özellikle ibadetler mevzunun zihinsel anlamda somut bir tasavvura kavuşması için bunlardan bir kaçını zikretmekte fayda vardır:

1. Abdullah b. ‘Amr’ın sürekli oruç tutup, geceleri namaz kıldığını öğrenen Allah Resûlü (s.a.v) şöyle demiştir: “Oruç da tut, iftar da yap; geceleri namaz da kıl, aynı zamanda uyu. Zira bedeninin, gözünün, ailenin, arkadaşının ve

misafirinin senin üzerinde hakkı var.” Abdullah b. ‘Amr gücünün daha fazla yapmaya yeteceğini söyleyip, daha fazla yapmayı isteyince Allah Resûlü (s.a.v) Davûd (a.s) gibi gün aşırı oruç tutmasını söylemiştir. Ancak Abdullah b. ‘Amr yaşı ilerleyince Resûlullah’ın (s.a.v) ilk teklifi ile yetinmediği için nedamet duymuştur.

2. Hz. Zeynep mescitte iki direk arasına bir ip gerdi. Namaz kıldığında bitkin düşünce veya uykusu gelince bu iplere tutunuyordu. Tevafukken bu ipleri gören Allah Resûlü (s.a.v) iplerin bu maksatla bağlandığını öğrenince: “İpleri çözün, sizden biriniz gücünüz nispetinde kılsın. Gücünüz azalınca oturun.” demiştir.

3. Bir gün Hz. Aişe’nin yanında Esedoğullarından bir kadın vardı. Allah Resûlü (s.a.v) bu kadının kim olduğunu sorunca, Hz. Aişe de geceleri uyumaksızın ne kadar çok namaz kıldığından bahsederek onu tanıttı. Ancak Allah Resûlü: “Yeter bırak! Sürekli yapabileceğiniz kadarını yapmanız size yeterlidir. Siz usanmadıkça Allah sevap yazmaktan usanmaz. Allah’ın dini konusunda hoşuna giden şey, kişinin mütemadiyen yaptığıdır.” diye karşılık verdi.”

4. Allah Resûlü (s.a.v) bir şahsın uzun süre bir kayanın üzerinde namaz kıldığını görünce üç kere: “İfrata ve tefrite düşmeden orta yolu takip edin!” buyurmuştur.

İbadetlerdeki aşırılıklarda tashihe giden Allah Resûlü (s.a.v) güzel bir alışkanlık haline getirilmiş olan orta çizgideki bir takım nafîle ibadetlerin terk edilmesini de nahoş görmüştür. Bu amaçla Abdullah b. ‘Amr b. ‘Âs’a şöyle bir nasihatte bulunmuştur: “Falan gibi olma, zira o gece namaza kalkardı da sonra bu alışkanlığını terk etti.”

Hz. Peygamber’in bütün bunları yaparken temel düsturu “Din kolaylıktır. Zorluk çıkararak kimse alt olur” , “Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin.” , “Ümmetimden hata, unutma ve zor karşısında yaptıkları affedilmiştir.” sözlerinde özetlenmektedir. Bu hususu ümmetine teşmil etmek istercesine: “Siz zorlaştırıcı olarak değil, kolaylık gösterici olarak gönderildiniz.” demiş ve “Dinde genişlik sağlayan Yüce Allah’a hamd olsun.” demek suretiyle bu konudaki sevincini dile getirmiştir.

3. Kur’ân’ın İbadetlerin Edasını Kolaylaştırması

Kulun ibadet etme zorunluluğunun yegane nedenini tespit etme arzusunda olan kimse, bunu kulun yaratılış gayesinde aramalıdır. Yaratıcı ise şöyle diyor: “Ben cinleri ve insanları; ancak bana kulluk etsinler diye yarattım. Ben onlardan rızık istemiyorum. Beni doyurmalarını da istemiyorum. Şüphesiz rızık veren, güç ve kuvvet sahibi olan ancak Allah'tır.” “O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir. Öyleyse Ona ibadette sabırlı ol.” Bizzat kanun koyucunun ibadet için sabrı tavsiyesi, ibadetin zorluklarla dolu olduğu düşüncesini zihne getirirse de, kanun koyucunun “O, sizi seçmiş, babanız İbrahim'in yolu olan dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır.” dediği de gözden kaçırılmamalıdır. İlahî kelâmın bunu nasıl gerçekleştirdiğini ve ibadetleri yaşanabilir bir hale getirdiğini şu soruların cevabında bulmak mümkündür:

1. Kur’ân yeni ibadetler manzumesi getirmiş midir? Eğer böyle ise indiği toplumun ibadetlere adaptasyonu başlı başına bir zorluk değil midir?

2. Kur'ân'da günübürlük yapılan ibadetleri kolaylaştıran bir husus var mıdır?
3. Kur'ân ibadetinin yapılışında zorluklara göre değişime veya tehire gitmiş midir?
4. Kur'ân beşerin hata payını dikkate almış mıdır?
5. İbadetin, rükünlerine aykırı beşeri bir hareket içermesi durumunda yapılan ibadetin geçerli kılınması için Kur'ân'ın bir kolaylaştırması var mıdır?
6. Kur'ân'ın zorunlu kıldığı ibadetler gündelik hayatın sürdürülmesine engel midir?

Kur'ân'ın dinde bir zorluk kılınmadığı beyanına somut örnekler göstermek mümkündür. Maksadın dışına çıkmamak için sadece İslam'ın şartları olarak bilinen ibadetler ile ilgili ayetleri, psikolojik kolaylık, çevre, toplumsal etkenler vb. unsurlar çerçevesinde izah etmeye çalışacağız.

3.1. Psikolojik Açıdan Sağladığı Kolaylık

Namaz, günde beş ayrı vakitte kılındığı için edası zor bir ibadet gibi görünmektedir. Namazın rükünü olan secde de bazı kimselere ağır gelebilir. Mağrur olan insanın rükûda belini bükmesi yetmezmiş gibi, bir de anlını yere koyması istenmektedir. Böyle bir ibadeti benimsetmek için bunun mükellef kılınan toplum tarafından çok da yabancı olmadıkları bir mevzu olması, işi kolaylaştıracaktır. Zira insanlar bildikleri ve muttali oldukları bir şeyi çok daha kolay bir şekilde kabul edeceklerdir. Yabancı oldukları ve hiç bilmedikleri bir şeyi benimsemek ve icra etmek psikolojik olarak zordur, nefse ağır gelir. Namaz Şuayb (a.s) , Zekeriyya (a.s) ve Lokman Hekim zamanında bile bilinen bir ibadetti. Ancak “Mekke toplumu ile bu kavimler arasında yüzyıllar vardır. Mekke toplumunun bu kavimleri ve bu ibadeti hatırlaması imkânsızdır.” şeklindeki bir düşünce hâsıl olabilir. Oysa Kur'ân'ın kıssaları indiği toplum tarafından genel olarak daha önceden haberdar olunan kıssalardır. Haliyle Mekke ve Medineliler böyle bir ibadetten en azından ismen haberdar idiler. Ayrıca burada yazılı bir kaynağa istinaden dinlerini icra eden Yahudiler ve Hıristiyanlar vardı. Bu iki kavimin namaz gibi bir ibadetten haberdar olmaları kuvvetle muhtemeldir, zira Hz. İsa'nın daha kundaktayken: “Ben şüphesiz Allah'ın kuluyum. Bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı, nerede olursam olayım beni mübarek kıldı. Yaşadığım müddetçe namaz kılmamı, zekât vermeme ve anneme iyi davranmamı emretti.” şeklinde bir beyanı vardır. İsrailoğullarına yani Yahudilere gelince onlardan alınmış vaatler içerisinde namazın ikame edilmesi de vardır: “İsrailoğulları'ndan, 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, anne babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere iyilik edin, insanlarla güzel güzel konuşun, namazı kılın, zekâtı verin' diye söz almıştık.” “And olsun ki, Allah, İsrailoğulları'ndan söz almıştı. Onlardan on iki reis seçtik. Allah: 'Ben şüphesiz sizinleyim, namaz kılarınsanız, zekât verirsiniz, peygamberlerime inanır ve onlara yardım ederseniz, Allah uğrunda güzel bir takdimde bulunursanız, and olsun ki! Kötülüklerinizi örterim. And olsun ki! Sizi içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Bundan sonra sizden kim inkâr ederse şüphesiz doğru yoldan sapmış olur.' dedi.” Bu ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Yahudi ve Hıristiyanların zekât gibi bir ibadeti de gayet iyi bildikleri anlaşılmaktadır. Kur'ân'ın nâzil olduğu ortamda İbrahim'in dini olan Hanîf dinine mensup kimseler de vardı. Namazın ayrılmaz bir parçası olan rükû ve

secde bu kimselerce de bilinmekteydi. Çünkü bu rükünlerin Hz. İbrahim'e yapılan hitapta geçtiği malumdur. İslam'ın şartları içerisinde yer alan Oruç ve Hac ibadeti bu gün icra edilmiş şekilleri farklı olsa da Mekke ve Medine toplumu tarafından bilinen şeylerdi.

Her yıl batı tarafından eleştirilere maruz kaldığımız ve medya tarafından cani bir toplum olarak gösterilmeye çalışıldığımız ibadet Kurban ibadetidir. Ancak bu da İslam ile birlikte ilk kez icra edilen bir ibadet değildir; Hz. Âdem'e kadar dayanan bir geçmişi olup, bütün ümmetlerin yaptığı bir ibadettir. “Biz, büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın (dininin) işaretlerinden (kurban) kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Şu halde onlar, ayakları üzerine dururken üzerlerine Allah'ın ismini anınız (ve kurban ediniz). Yan üstü yere düştüklerinde ise, artık onlardan hem kendiniz yeyin, hem de ihtiyacını gizleyen-gizlemeyen fakirlere yedin. İşte bu hayvanları biz, şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik.” Ayetin açıkça ifade ettiği gibi kurban ibadeti gelir seviyesi düşük insanların nasiplendirildiği bir ibadettir. Hırçın duyguları bastırmadan ziyade; aç gözlülüğü bertaraf edip, zayıfı gözetmek suretiyle kişide paylaşma duygusunu yaşatması son derece önemlidir. Böyle bir maslahat şeklen kan dökmek gibi görünen bir eylemin, toplum tarafından ibadet olarak kabul görmesini psikolojik olarak kolaylaştırır.

İbadetler sırf rızâ-ı ilahi için yapılır. Yani bir şey emredilmişse öncelikle itaatin göstergesi olduğu için yapılır. İbadetin bir takım faydalarının da Şâr'i tarafından bizzat dillendirilmesi, kişinin bu ibadete olan şevkini artırır. Namazın aklî ve tıbbî anlamda birçok faydasını saymak mümkün olmakla birlikte, konun maksadı dışına taşmaması için sadece ayetin zikrettiği maslahatları zikretmekle iktifa edeceğiz: “Muhakkak ki namaz hayâsızlıktan ve fenalıktan alı kor; Allah'ı anmak en büyük şeydir! Allah yaptıklarınızı bilir.”

3.2. Arızî Durumlarda Sunduğu Çözümler

İbadetlerin kendine ait bir takım şartları ve rükünleri vardır. Ancak hayat her zaman tabii akışı içerisinde bütün kolaylıkları ve imkânları sunmaz. Bazen insanlardan, bazen de diğer unsurlardan kaynaklanan imkânsızlıklar ortaya çıkabilir. Bu da bu şart veya rükünlerin edasında bazı sıkıntılar oluşturabilmektedir. Bu durumlar söz konusu olduğunda ibadet için sunulacak çözümler en az ibadetin farz kılınması kadar mühim olmaktadır.

3.2.1. Bedensel Rahatsızlıkları Dikkate Alması

Arızî durumların bir kısmı bireysel olarak zuhur etmektedir. Bunlardan biri hastalıklardır. Hastalık ve ibadetin doğrudan bir ilişkisi vardır. Zira ibadetlerin büyük bir kısmı beden ile icra edilmektedir. Kur'ân hastalık esnasında çözüm yolunu ve kolaylaştırmayı tercih edişini oruç ibadeti ile hac ya da umre için ihrama girmiş kimse üzerinden açıkça ortaya koymaktadır.

Ramazan orucu yılda bir sefer belirli günlerden ibarettir. Ama buna rağmen bu esnada hastalanma söz konusu olunca, Kur'ân insanın acizyetini hesaba katıp kolaylaştırma adına şöyle bir çözüm sunmaktadır: “İçinizden hasta olan veya yolculukta bulunan, tutamadığı günlerin sayısınca diğer günlerde oruç tutar. Oruca dayanamayanlar, bir düşkünün doyuracak kadar fidye verir.”

İhramlı kimselerin bir takım yükümlülükleri yerine getirmeden önce tıraş olup ihramdan çıkması dinen yasaktır. İhramlı iken tıraş olmayı gerektirecek bir hastalığın meydana gelmesi ise bir beşer için son derece tabii bir durumdur. İşte böylesi bir durumda tıraş olması gereken kimse şunu yapmalıdır: “Fidye olarak ya oruç tutması, ya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir. Güven içinde olursanız, hacca kadar umreden faydalanabilen kimseye kolayına gelen bir kurban kesmek, bulamayana, hac esnasında üç gün ve döndüğünüzde yedi gün, ki o tam on gündür oruç tutmak gerekir. Bu, ailesi Mescidi Haram’da oturmayan (afâkî) kimseler içindir.” Gerek iklim değişikliği, gerekse mekânların olumsuz şartlarından dolayı; Mekke dışından gelen hacıların sıkça rahatsızlandıkları, bu sebeple uzun tedavi süreçleri gerektiği tarafımızdan müteaddit kereler gözlenmiştir. Bu sebeple Kur’ân’ın sunduğu bu çözüme her yıl mutlaka birileri ihtiyaç duymaktadır.

3.2.2. Çevresel Faktörleri Gözetmesi

Arızî durumlar bazen gündelik hayatın akışı esnasında içinde bulunulan ortam kaynaklı da olabilmektedir. Buna şöyle bir tarihi vakıa ile buna çözüm olarak bir ayetin nâzil olması örnek olarak gösterilebilir: “Hz. Âişe olayı şöyle anlatmaktadır: “Resûlullah (s.a.v) ile birlikte bir yolculuğa çıktık. Beydâ’ veya Zâtu’l-Ceyş denilen yere vardığımızda gerdanlığım koptu. Resûlullah (s.a.v) onu aramaya koyuldu. Bazıları da onunla birlikte aramaya başladı. Yakınlarda bir su kaynağı yoktu. Bu sebeple insanlar Ebû Bekir’in yanına gidip şöyle dediler, ‘Âişe’nin ne yaptığını görmüyor musun? Bir su kaynağının yanında olmadıkları ve beraberlerinde su da bulunmadığı halde Resûlullah’ı (s.a.v) ve insanları alıkoydu.’ Bunun üzerine Ebû Bekir, Resûlullah (s.a.v) uyluğuma başını koymuş uyuyorken geldi ve: ‘Bir su kaynağının yanında olmadıkları ve beraberlerinde su da bulunmadığı halde Resûlullah’ı (s.a.v) ve insanları alıkoydun.’ deyip beni azarladı, böğrümüne dürttü. Beni hareket etmekten alıkoyan tek şey Resûlullah’ın (s.a.v) uyluğuma başını koymuş olmasıydı. Allah Resûlü (s.a.v) su olmaksızın sabahlayınca Yüce Allah teyemmüm ayetini indirdi, onlar da teyemmüm aldılar.” Esas olan ibadetin vaktinde edâ edilmesi olduğu için Allah abdeste teyemmüm gibi bir alternatif sunmakta ve teyemmümün gerekçesini ayrıca şöyle açıklamaktadır: “Teyemmüm edin, yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla mesh edin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ve size (ihsan ettiği) nimetini tamamlamak ister; umulur ki şükredersiniz.”

Abdestli olan için mevzu namazın icrasına yani namaz kılmaya gelince “Her nereden yola çıkarsan, yüzünü Mescid-i Haram’a (Kâbe’ye) çevir”. Ancak kible kesin olarak bilinmiyor ise araştırılır. Yine bir delil bulunmazsa içtihadla gidilir ve kanaat edilen tarafa doğru namaz kılınır. Sonradan kible cihetinin yanlış olduğu anlaşılrsa bile bu namaz sahihtir. Zira ayetin ifadesiyle; “Doğu da Allah’ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah’ın yönü oradadır. Şüphesiz Allah’(ın rahmeti ve nimeti) geniştir, O her şeyi bilendir.” Hal böyle olunca “Sabır ve namazla Allah’a sığınıp yardım isteyin; Rablerine kavuşacaklarını ve Ona döneceklerini umanlar ve huşu duyanlardan başkasına namaz elbette ağır gelir.”

3.2.3. Toplumsal Olayları Nazara Alması

Son derece karmaşık ve olabildiğince çerçevesi geniş bir ilişkiler ağına sahip olan insanın yaşantısı, insanı diğer varlıklar içerisinde çok özel bir yere taşımaktadır. Bu süreç içerisinde din, haliyle de ibadet insanın ayrılmaz vasıflarındandır. Bu hayat sirkülasyonu içerisinde sürekli olarak bir şeyleri öncelik sırasına göre dizmesi ve bunu güncellemesi gerekmektedir. Öncelikleri ise din, can, akıl, nesil ve maldır.

Şartlar ne olursa olsun İslam ilişkiler ağında ibadetin hayattan tamamen çıkarılmasını kabul etmemektedir. Çünkü Kur'ân'a göre ibadet de Müslümanın öncelikleri arasında hayatının bir parçası olmalıdır. Hayat hakkı kadar dini ikame etmek, yaşamak sureti ile onu canlı tutmak da gerekir. Bu iki zarûriyât bir araya geldiğinde ve ikisinin birlikte muhafazası mümkün olduğunda aralarında bir tercihe gidilmeksizin ikisinin de muhafazası tercih edilir. Örneğin bir savaş veya düşmanla mücadele anında ibadetin vakti geldiğinde mümkünse vaktinde eda edilmeli, bu arada can güvenliği için de tedbir alınmalıdır. Kur'ân bu şekildeki tercihini savaş esnasında namazın ne kadar ve nasıl ikame edilmesi gerektiğini açıklamak suretiyle ortaya koymaktadır:

“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır. Sen içlerinde olup da namazlarını kıldırдың zaman, bir kısmı seninle beraber namaza dursun ve silahlarını da yanlarına alsınlar; secdeyi yaptıktan sonra onlar arkanıza geçsinler; kılmayan öbür kısım gelsin, seninle beraber kılsınlar, tedbirli olsunlar, silahlarını alsınlar. Kâfirler, size ansızın bir baskın vermek için, silah ve eşyanızdan ayrılmış bulunmanızı dilerler. Yağmurdan zarar görecekseniz veya hasta olursanız, silahlarınızı bırakmanıza engel yoktur, fakat dikkatli olun. Allah kâfirlere şüphesiz ağır bir azap hazırlamıştır. Namazı kılmanın dışında, Allah'ı ayakta iken, otururken, yan yatarken de anın. Emniyete kavuştuğunuzda, namazı gereğince kılın. Namaz şüphesiz, inananlara belirli vakitlerde farz kılınmıştır. Düşman milleti kovalamakta gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı çekiyorsanız, şüphesiz onlar da sizin çektiğiniz gibi acı çekiyorlar; oysa siz Allah'tan onların beklemedikleri şeyleri bekliyorsunuz. Allah Bilendir, Hâkim olandır.”

İki sorumluluk yani namaz ve cihat bir araya geldiği için daha fazla bir zorluk olmasın diye Kur'ân bir çözüm sunmuş, aksi halde bir çözüm sunulmayabilirdi şeklinde düşünmek yanlıştır. Can güvenliği sadece savaş ile tehlikeye düşmez. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi insan hayatı çerçevesi geniş olan bir ilişkiler ağıdır. Kur'ân can güvenliği söz konusu olunca ikinci sorumluluğa ihtiyaç kalmadan kolaylık sunmuştur: “Eğer korkarsanız, namazı yaya yahut binekte iken kılın, güvene erişince, bilmediklerinizi öğrettiği gibi Allah'ı anın.”. Korkunun şiddeti artınca namaz için istikbâl-ı kible şartı kalmadığı gibi namazın rükünleri olan kıyam, rükû ve secde ya tamamen kalkmakta ya da ima seviyesine kadar inebilmektedir. Namaz mutlaka eda edilmelidir, kazaya bırakılması için geçerli bir neden yok gibidir. Ancak yukarıda da işaret ettiğimiz gibi durumuna göre bazı kolaylıklar getirilmiştir.

Hac ve umre ibadeti hem mükellefiyeti, hem de kazaya bırakılması hususunda namaza göre daha fazla kolaylık içermektedir. Şöyle ki: “İmkân bulabilen insana Allah için haccetmesi gereklidir.” İmkânı bulamayan için bu farz değildir. Olur

da ihrama girdikten sonra can güvenliği, resmi bir takım engeller veya geçerli olan başka bir mazeret sebebiyle imkânlar el vermeyince bu şahsı ihram ile uzun bir süre bekletmeye gerek yoktur: “Başladığınız hac ve umreyi Allah için tamamlayın. Alıkonursanız, kolayınıza gelen bir kurban gönderin. Kurban, yerine ulaşincaya kadar, başlarınızı tıraş etmeyin.” Sunulan çözüm bir kolaylık olmakla birlikte, bu kolaylık bile bir kolaylık içermektedir ki; “kolayınıza gelen bir kurban gönderin” yani kurban olabilecek şeylerden sizin için kolay olanı kurban edin denilmektedir. Bu rahmet içinde rahmettir.

3.3. Farz Kılınan İbadetlerin Gündelik Hayatın İşleyişine Engel Olmaması

İbadetlerin ibadethanede yani cami ve mescitlerde yerine getirilmesine dair bir zorunluluk genelde yoktur. Bunlardan bayram ve Cuma namazları ile ömürde bir kere farz olan hac istisna bir husustur. Bayram namazları üç yüz atmış beş günde iki kere, Cuma namazları ise haftada bir kezdir. Cuma günü öğle namazı olmadığı için farz namazı yine beş vakit olarak kalmaktadır. Ayrıca çoğu zaman köylünün de şehre akın etmesine vesile olması sebebiyle esnafın işini sekteye uğratmaktan ziyade, bilakis canlandırmaktadır. Cuma günü ticari faaliyetler sadece Cuma saati için yasaklanmış; ancak sonrasında kişinin nasibini araması için teşvik söz konusudur: “Ey inananlar! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah’ı anmaya koşun; alım satımı bırakın; bilerseniz, bu sizin için daha iyidir. Namaz bitince yeryüzüne yayılın; Allah’ın lütfundan rızık isteyin; Allah’ı çok anın ki saadete erişesiniz.” Benzer şekilde hac, oruç ve zekât ibadetlerinin hepsi bir şekilde yurt içi ve yurt dışında ekonomiye yönelik katkı sağlamaktadır.

Eskiden belli tarih veya aralıklarla kervanlar eşliğinde yapılan sayılı seferler varken; şimdi hava alanları, otoparklar, şahsi araçlar, tren vb. ulaşım araçları ile ciddi derecede bir hareketlilik söz konusudur. Gün yoktur ki milyonlarca insan seferî olmasın. Görünen odur ki seferîlik artık haftalık, aylık veya yıllık bir kitlesel olay değil, gündelik bir meseledir. İbadetin işlerliğinin bu husus ile barışık olması beklentisi kaçınılmazdır. Ramazan orucu gibi bir nebze fizyolojik performansı azaltan bir ibadetin yılda bir kez sayılı günlerden ibaret olması ve yolculuğa denk gelen kısmının da başka günlerde güne gün tutulmasına izin verilmesi bu barışıklığın göstergesidir. Ancak eda prensibinin öncellendiği namaz için kaza değil de namazı kısaltma imkânı sunulmaktadır. Ama nihayetinde bu da bir kolaylık olup, hayatın akışına bir sekte vurmamaktadır.

İnsan hayatının tamamı ibadetlere tahsis edilmemiştir. Her gün icra edilmesi sebebiyle namazın hayatın tüm vakitlerini işgal edebileceği şeklinde yanlış bir iddia ileri sürülebilir. Bu anlayışa iten temel sebeplerden biri de seküler ve materyalist bir zihin dünyasının git gide hayata daha fazla hâkim olmasıdır. Temelde kazanma ve harcama mantığına dayalı bir yaşam tarzının oluşması, ticari ve maddi kazanç kaygısının ibadetlerin önüne geçmesine sebebiyet vermektedir. Beş vakit namazın yirmi dört saatlik bir zaman dilimi içerisinde en fazla bir buçuk-iki saat kadar bir zaman alacağı dikkate alındığında, bunun ne kadar gereksiz bir kaygı olduğu gayet kolayca anlaşılacaktır. Zekât ibadeti yılda bir defa maddi imkânı olanlar için; hac ibadeti ise ömürde bir defa maddi imkân ile beraber gidebilme imkânı bulanlar için getirilen bir farzdır. Bunların hiç biri de ticari hayatı ve gündelik hayatı sekteye uğratacak şeyler değildir.

3.4. Beşerin Fizyolojik İhtiyaçlarını ve Zaaflarını Hesaba Katması

İbadet demek belli sûre ve duaları okumak veya bir takım hareketleri yapmaktan ibaret değildir. Bir takım yasaklara uymak da ibadetin kapsamına dâhildir. Ramazan ayında gündüzleri yeme içmenin ve cinsel ilişkinin yasaklanması böylesi bir şeydir. Namaz için de aynı şeyler söz konusudur. Fakat bu yasaklar sürekli bir yasak olmayıp belli bir süreliğine yani ibadet süresince geçerlidir.

İslam'ın farz kıldığı ibadetlere baktığımız da fizyolojik ihtiyaçların karşılandığı şeyleri uzun süre yasaklayan bir ibadetin bulunmadığını görürüz. Bu yasaklar ibadetlere göre değişen ve temelde yeme-içme ve cinsel münasebetten ibaret olan yasaklardır. Bunlardan yeme ve içme hususu Hac'da serbest iken, cinsel münasebet yasağı ise zekât dışında kalan diğer ibadetlerin ortak paydasıdır. Namaz için bu yasak gün içerisinde toplamda birkaç saati geçmezken, hac için ise birkaç günü geçmemektedir. Oruç hususu ise biraz farklıdır. Bu sınırlama imsakten iftar vaktine kadardır, onun dışında bir engel yoktur. Otuz gün boyunca gün boyu böyle bir yasağın bir parça külfet doğuracağı bir vakiadır. Ancak bu husus abartılacak kadar bir tekellüf içermemektedir. Zira söz konusu ihtiyaç sadece oruçlu iken yasağıdır. İkincisi Kur'ân bir ay boyunca uygulanan yeme içme ve cinsel münasebet ile ilgili yasağı insanın lehine olacak şekilde düzeltme yoluna gitmiştir. Şöyle ki: Resûlullâh'ın (s.a.v) zamanında Ramazan ayında yatsı namazı kılındıktan sonra yeme içme ve cinsel münasebet yasağı başladı. “Ramazan boyunca oruçlular eşlerine yaklaşmazlardı. Fakat nefislerine hâkim olamıyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah “Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı, onlar sizin örtünüz, siz de onların örtülerisiniz. Allah, nefsinize güvenemeyeceğinizi biliyordu, bu sebeple tövbenizi kabul edip sizi affetti; artık onlara yaklaşabilirsiniz. Allah'ın sizin için takdir ettiğini dileyin.” ayetini indirdi. K'ab b. Mâlik'in babasından naklettiğine göre: “İnsanlar Ramazan ayında oruç tuttıkları zaman gece olup da uyuyunca artık yemek, içmek ve eşleri ile cinsi münasebet ertesi gün iftara kadar haram olurdu. Hz. Ömer bir gece seher vaktine kadar beraberinde bulunduğu Resûlullâh'ın (s.a.v) yanından kalkıp ayrılmış. Eve geldiğinde hanımını uyumuş olarak bulmuş; ancak cinsi münasebette bulunmak isteyince eşi: “Ben uyudum” demiş. Hz. Ömer ise, “Uyumadın” deyip onunla cinsel münasebette bulunmuş. Bu arada K'ab b. Mâlik de buna benzer bir davranışta bulunmuş. Ertesi gün Resûlullâh'ın (s.a.v) yanına varan Hz. Ömer, kendi durumunu anlatınca Yüce Allah “Allah, nefsinizi kontrol edemeyeceğinizi biliyordu, bu sebeple tövbenizi kabul edip sizi affetti” ayetini indirdi.

Ayetin ramazan orucuna ilişkin yeni hükümler getirmesinin bir sebebi de sahur yiyemeyenlerin çektiği sıkıntıdır. Allah Resûlü'nün (s.a.v) ashâbı oruç tuttıkları zaman iftardan önce uyursa ertesi gün akşama kadar ne o gece, ne de sonraki gün bir şey yemezlerdi. Kays b. Sırma el-Ensârî bir gün oruç tuttu. İftar vakti gelince gelip hanımına: “Yiyecek bir şeyiniz var mı?” dedi. O da: “Yok, istersen gidip bulmaya çalışayım.” dedi. Kays o gün çalışıp yorulmuştu, onun için gözleri baskın geldi ve uyudu. Hanımını gelip de onu bu halde görünce: “Vah vah!” dedi. Kays ertesi gün, gün ortasına doğru açlık sebebiyle kendinden geçti. Bu durum Allah Resûlü'ne (s.a.v) anlatılınca nâzil olan ayet ile yasakların süresi imsake kadar ertelendi , sahâbe bu duruma çok sevindi.

3.5. İbadetlerde Zorluk İçinde Kolaylık Sunması

İhram ve yolculuk, hac ve umrenin meşakkatleri arasında zikredilebilir. Bu zorluklara mukabil bu ibadetlerde oruç ve namazda olduğu gibi yeme ve içme ilgili hiçbir yasak bulunmamaktadır. Yani ibadeti yapılmaz kılacak zorluk üstüne bir zorluk içermemektedir. Kolaylıklar içermekle beraber tamamen kayıtsız bir ibadet de değildir: “İhramlı olduğunuz müddetçe kara hayvanlarını avlamak size haram kılındı. Huzuruna toplanacağınız Allah’tan korkun.” Avlanma konusunda getirilen bu yasak sınırlı bir yasaktır. Kara hayvanlarına karşılık: “Hem size hem de yolculara fayda olmak üzere (faydalanmanız için) deniz avı yapmak ve onu yemek size helâl kılındı.” buyrulmaktadır. Kara hayvanlarını avlamak ile ilgili yasak hac veya umre ibadetini yerine getiren veya getirmiş olan kimse için ilelebet süren bir şey değildir: “Ey İman Edenler! Allah’ın (koyduğu, dinî) işaretlerine, haram aya, (Allah’a hediye edilmiş) kurbanı, (ondaki) gerdanlıklara, Rablerinin lütuf ve rızasını arayarak Kâbe’ye yönelmiş kimselere (tecavüz ve) saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz.” Ayrıca getirilen yasak kara hayvanlarının avlanması hususuna ilişkindir, buna karşılık bu hayvanların etinden yeme ilgili bir yasak yoktur.

İhramlı iken avlanma gibi bir hataya düşen beşerin ibadetini boşa çıkarmaktan ziyade, telafi için de bir çıkış ve çözüm yolu sunulmuştur: “Ey İnananlar! İhramlı iken avı öldürmeyin. Sizden bile bile onu öldürene, ehli hayvanlardan öldürdüğü kadar olduğuna içinizden iki adil kimsenin hükmedeceği, Kâbe’ye ulaşacak bir kurbanı ödeme yahut düşkünlere yemek yedirme şeklinde kefarete ya da yaptığının ağırlığını tatmak üzere bunlara denk oruç tutma vardır. Allah geçmiştekileri affetmiştir, kim tekrar yaparsa Allah ondan öğ alır. Allah Azîz’un Züntikâm’dır.” Hac ve umrenin ihram ile beraber gelen külfetini en aza indirme ve kulun bir an önce bu ibadeti bir hataya düşmeden ifasına imkân sağlayan kolaylıklardan biri de Minâ’da şeytan taşlama ile ilgilidir. Şeytan taşlamak Hanefî mezhebinde Hac’ın vaciplerindedir. Kişinin ihramdan çıkabilmesi için bunu yerine getirmesi gerekir. Taşlamanın süresi dört gündür. Fakat: “Günahtan sakınan kimseye, acele edip, Mina’daki ibadeti iki günde bitirirse günah yoktur.” Yani kişi bayramın ikinci ve üçüncü gününde taşlamayı bitirip Mekke’ye dönebilir ve gündelik hayatına devam edebilir. Minâ’da kalanlar ise dördüncü gün de cemre atarlar. İşte arzu edenlere şeytanı taşlama vazifesinin üç gün ile tamamlayabilme imkânının sunulması bir kolaylaştırmadır, yüsrüdür.

Sonuç

Allah’a kul olmayı kabullenişin en büyük emaresi kişinin bir takım ibadetleri yerine getirmesi gerektiğini bilmesidir. Bundan sonraki aşama ise bunları yerine getirmesidir. Yapılması gerekenin nasıl yapılacağını bilmek de bir o kadar önemli bir husustur. Eğer bu bilinmezse yapılanlar ibadet olmaktan çıkar ve bir çileye dönüşür. Oysa Müslüman olarak bu çerçevede yerine getirmemiz gereken farzların hiç biri bedenimizi ve psikolojimizi telafisi mümkün olmayan bir yıpratma içermemektedir. Kur’ân ve sünnetin metodu takip edildiği zaman bir yıpranma söz konusu olmayacaktır. Buna karşılık insanın meşakkat endeksli bir ibadetle takva çabası ve ihtiyat kaygısını abartması aynı sonucu doğurmaz. Bu sebeple Kur’ân’ın mantığını tam olarak kavramayanlar için sünnet her zaman için tashihe gitmiştir.

Farz olan ibadetlerin hepsi Kur'ân'ın nazil olduğu toplum tarafından ismen dahi olsa bilinen ibadetlerdir, yani Kur'ân daha önce bilinmeyen yeni bir ibadeti farz kılmamıştır. Bununla birlikte bu ibadetlerin nasıl icra edileceği ile ilgili fıkıh kitaplarındaki gibi bir ayrıntı genelde içermemektedir. Burada ibadetler ile ilgili var olan ayrıntıların çoğu arızî durumlar ve bu durumlarda çözüm kabilinden getirilen kolaylıklarla ilgilidir.

Hayatın normal akışında kaidelerin uygulanması, sorumlulukların yerine getirilmesi kolaydır. Önemli olan hesapta olmayan şeyler ortaya çıktığı zaman bu akışı sağlamak ve bu vazifeleri yerine getirmektir. Sorumluluk yüklemeye temel kaynak olan Kur'ân, çözüm için de temel kaynak olmuştur. Kur'ân'ın bu yönü fıkıh alanında her daim göz önüne alınması gereken bir husus ve çok önemli bir kılavuzdur. Zira İslam'ın evrensel oluşunun en önemli unsurlarından bir de budur. Eğer çözümcü vasfı dikkate alınmazsa her arızî durumun zuhurunda dini hayat tıkanır ve sekteye uğrar. Nihayetinde İslam ya birkaç kişinin ya da bir zamanın dini haline gelir. Her ibadetin kendine has bir takım meşakkatler içermesi sebebiyle, Kur'ân'da sunulan çözümler de farklılık arz etmektedir. Bu çözümleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Azaltma,
2. Alternatif ile değiştirme,
3. Öne alma,
4. Erteleme,
5. Makbul sayma,
6. Iskat etme yani mükellef kılmama,
7. Mubah kılma,

Arızî durumların bir zorluk içermesi durumunda Kur'ân devreye girmiş ve bu zorlulukları hafifletme yoluna gitmiştir. O her darlık için mutlaka bir genişlik sağlamıştır. Aslında Yüce Allah bunu yapmakla aciz olan insanın lehine olacak şekilde kendi hakkından feragat etmiştir. Böylece Kur'ân ibadetler sahasında insana tanınabilecek kolaylıkların hepsini tanımış, bu şekilde de İslam'ı yaşanabilir hale getirmiştir.

Kaynakça

AHMED NEKRÎ, Abdünnebi b. Abdürresûl, Düstûru'l-Ulemâ, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.

ALTUNTAŞ, Halil ve Muzaffer Şahin, Kur'ân-ı Kerim Meâli, D.İ.B Yay., Ankara, 2005.

BAKTIR, Mustafa, "Azîmet" D.İ.A, c. IV, s. 330, İstanbul, 1991.

BEGAVÎ, Ebû Muhammed el-Hasan b. Mesûd, Me'âlimu't-Tenzîl, Thk. Muhammed Abdunnemir, Osman Cuma Dumayriyye, Süleyman Müslim el-Harş, Dâru't-Taybe, Riyad, 1997.

BEYHAKÎ, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa Ebû Bekir, Sünenu'l-Beyhâkî el-Kübrâ, Thk. Muhammed Abdulkadir el-Atâ, Mektebetu Dâri'l-Bâz, Mekke, 1994.

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Muğîra, el-Câmi'ü's-Sahîh el-Muhtasar, Thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, Dâr-u İbn Kesîr, Beyrut, 1987.

CİCİ, Recep, "Kolaylık Prensibinin Hukukî Hayata Yansıma Biçimleri: Hanefî Mezhebi Örneği", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 14, Sy: 1, Bursa, 2005.

CÜRCÂNÎ, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerif, Kitâbu't-T'arifât, Çev. Arif ERKAN, Bahar Yay., İstanbul, 1997.

ÇALIŞ, Halit, "Amel Açısından Azimet Ruhsat Mukayesesi" Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi II, Şanlıurfa, 1996.

DÂRİMÎ, Abdullah b. Abdurrahman Ebû Muhammed, Sünenu'd-Dârimî, Thk. Fevâz Ahmet ve Hâlid es-Seb'ü'l-İlmîy; zyl. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, H.1407.

DEMİRCİ, Musin, Tefsir Usulü, İ.F.A.V. Yay., İstanbul, 2017.

DÖNMEZ, İbrahim Kafi, "Örf" D.İ.A, c. XXXIV, s. 87-93, İstanbul, 2007.

EBÛ BEKİR İBNU'L-ARABÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, el-Mahsûl fî Usûli'l-Fıkıh, Thk. Hüseyin Ali; Said Fevde, Dâru'l-Beyârik, Amman, 1999.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eşâ's es-Sicistânî, Sünen Ebî Dâvûd, Thk. Muahammed Muhyiddin Abdulhamid, Tlk. Kemâl Yusuf el-Hût; Zyl. Elbânî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.

EBÛ ZEKERİYYA MUHYİDDİN, el-İzâh fî Menesiki'l-Haccı ve'l-Umre, Dâru'l-Beşâiri'l-Mısıryye, Beyrut, 1994.

ERDOĞAN, Mehmet, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi, İ.F.A.V, İstanbul, 2014.

GÜNDÜZ, Ahmet, Esbâb-ı Nüzûl'de Kadın Faktörü ve Kur'ân Ahkâmındaki Rolü, Harran Üniv. Sosyal Bilimler, Doktora Tezi, Yayınlanmamış, Şanlıurfa, 2014.

HALİL B. AHMED, Ebû Abdurrahman, Kitâbu'l-'Ayn, Thk. Mehdi el-Mahzûmî ve İbrahim es-Semrâî, Dâru Mektebeti'l-Hilal, Beyrut, t.y.

İBN ABDİLBER, Yusuf b. Abdullah b. Muhammed, el-İstî'âb fî Marifeti'l-Ashâb, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, H.1412.

İBN ÂŞÛR, Muhammed b. Tâhir, İslâm Hukuk Felsefesi Ve Gaye Problemi, Çev. Vecdi AKYÜZ ve Mehmet ERDOĞAN, Rağbet Yay., İstanbul, 1988.

İBN CÜNEYDEL, S'ad b. Abdurrahman, M'ucemu'l-Emkineti'l-Vârideti Zikruhâ fî Sahîhi'l-Buhârî, Mektebetu'd-Darrati'l-Müeyyide, Riyad, 1999.

İBN DÜREYD, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan, Cemheretu'l-Lüğa, Thk. Remzi Münir Balbakkî, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1987.

İBN FÂRİS, Ebû'l-Hasan Ahmed el-Kazvînî, Mücmelü'l-Lüğa, Thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultan, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1986.

İBN HANBEL, Ebû Abdullah eş-Şeybânî, Musnedu'l-İmâm Ahmed İbn Hanbel, Müesseset-u Kurtuba, Kahire, t.y.,

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, el-Muhallâ bi'l-Esâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, t. y.

İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed b. Hibbân, Sahîh İbn Hibbân bi Tertibi İbn Balabân, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.

İBN HUZEYME, Muhammed b. İshak Ebû Bekir es-Sülemî en-Nisâbü'rî, Sahîh İbn Huzeyme, Thk. Muhammed Mustafa el-Azamî, el-Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut, 1970.

İBN MÂCE, Muhammed b. Yezîd Ebû Abdullah el-Kazvînî, Sünen-u İbn Mâce, Thk. Muhammed Fuâd Abdulbaki, Dâr'ul-Fikr, Beyrut, t.y.

İBN MANZÛR, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mükrem, Lisânu'l-Arab, Dâr Sâdır, Beyrut, 1956.

İBN MULAKKİN, Ebû Hafs Siracuddin, el-'Îlâm bi Favâidi 'Umdeti'l-Ahkâm, Dâru'l-Âsima Suudi Arabistan, 1997.

İMÂM-I MÂLİK, İbn Enes Ebû Abdullah, Muvattau'l-İmâm Mâlik Rivâyetu Yahya el-Leysî, Thk Muhammed Fuâd Abdulbakî, İhyau't-Turâsi'l-Arabî, Mısır, t.y.

EL-KÂDÎ ABDUNNEBÎ, İbn Abdurrasû, Düsturu'l-Ulemâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.

KARADÂVÎ, Yusuf, "Kolay ve Çağdaş Bir Fıkıh'a Doğru" İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi Sy: 34, s. 55-75, Çev. Abdullah KAHRAMAN, Mehîr Vakfı, Konya, 2004.

KARAMAN, Hayrettin, Mustafa ÇAĞRICI, İbrahim Kafî DÖNMEZ, Sadrettin GÜMÜŞ, Kur'ân'ı Kerim Meâli, T.D.V Yay., Ankara, 2014.

KASTALÂNÎ, Ebû Abbâs Ahmed b. Muhammed Ebû Bekir b. Abdulmelik, İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, el-Matbaatu'l-Kübrâel-Emîriyye, Mısır, H.1323.

EL-KAŞÂNÎ, Alaaddin Ebû Bekir b. Mesud, Bedâiu's-Sanâ'i fî Tertîbi'-Şerâ'i, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

MUHAMMED FUÂD ABDÛLBAKÎ, el-M'ucemu'l-Müfehres lî Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Tahran, H. 1407.

MÜSLİM, İbn Haccâc Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, Sahîhu Müslim, Thk. Muhammed Fuâd Abdulbaki, Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l- Arabî, Beyrut, t.y.

NESÂÎ, Ahmed b. Şuayb Ebû Abdurrahman, Sünenü'n-Nesâi el-Kübrâ, Thk. Abdulğaffar Süleyman el-Bendârî; Seyyid Kisrevî Hasan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.

ÖZEN, Şükrü, "İstislâh" D.İ.A, c. XXIII, s. 383-388, İstanbul, 2001.

ÖZTÜRK, Mahmut, “Kur’an-ı Kerim’e Göre Tebuk Gazvesi’ne Katılmayan Müminlere Uygulanan Yaptırımların Tahlilleri” Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XI, Sy: 1, s. 93-106, Diyarbakır, 2009.

ER-RÂZÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, el-Mahsûl, Thk. Taha Cabir Feyyâd, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1997.

ES-SERAHSÎ, Muhammed b. Ahmed, el-Mebsût, Dâru’l-Marife, Beyrut, 1993.

SEYYÎD SÂBIK, Fikhu’s-Sünne, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 1997.

Siddîk Hasan Han, Ebû’t-Tayyib Muhammed, Rihletu’s-Siddîk ilâ’l-Beledi’l-‘Atîk, Vezâratu’l-Evkâf, Katar, 2007.

ES-SUYÛTÎ, Celaledin Abdurrahman b. Ebû Bekir, ed-Dîbâc ‘alâ Sahîh’i Müslim İbn el-Haccâc, Thk. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî, Dâru İbn Affân, Suudi Arabistan, 1996.

EŞ-ŞÂTİBÎ, İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Muvafakât, Thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan, Dâru İbn Affân, Riyad, 1997.

TABERÂNÎ, Ebû’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, el-Mu‘cemu’l-Kebîr, Thk. Hamdi b. Abdulmecid es-Selefî, Mektebetu’l-‘Ulûmi ve’l-Hikem, Musul, 1983.

TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa el-Câmiu’s-Sahîh, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâr-u İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut, t.y.

EL-‘UTMÎ, Ebû Abdullah Osman el-Sâlimî, Ğâyetu’l-Me’mûl fi’t-T‘alîkât ala’s-Sahîhi’l-Müsned min Esbâb en-Nüzûl, Mektebetu’s-Sana, Sana, t.y.

VÂHİDÎ, Ebû Hasen Ali b. Ahmed; el-Vasît fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd, Thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Ali Muhammed M‘ivad, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1994.

YILDIRIM, Mustafa, Mecle’nin Küllî Kâideleri, İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, Manisa, 2001.

EZ-ZERKEŞÎ, Ebû Abdullah Bedruddin Muhammed, el-Mensûr fi’l-Kavâidi’l-Mensûr, Vezâratu’l-Evkâf, Kuveyt, 1985.

EZ-ZEYLA‘Î, Osman b. Ali b. Mihcen el-Bârî‘, Tebyînu’l-Hakâik, Hş. Şihabuddin Ahmed b. Muhammed, el-Matabatu’l-Kübrâ el-Emîriyye, Kahire, H. 1313.

EZ-ZÜHAYLÎ, el-Fikhu’l-İslâmî ve Edilletuhu, Dâru’l-Fikr, Dimeşk, tsz.,